

Sammlaren

Tidskrift för

svensk litteraturvetenskaplig forskning

Årgång 129 2008

I distribution:

Swedish Science Press

Svenska Litteratursällskapet

REDAKTIONSKOMMITTÉ:

Göteborg: Stina Hansson, Lisbeth Larsson

Lund: Erik Hedling, Eva Hættner Aurelius, Per Rydén

Stockholm: Anders Cullhed, Anders Olsson, Boel Westin

Uppsala: Bengt Landgren, Torsten Pettersson, Johan Svedjedal

Redaktörer: Otto Fischer (uppsatser) och Petra Söderlund (recensioner)

Inlagans typografi: Anders Svedin

Utgiven med stöd av

Vetenskapsrådet

Bidrag till *Samlaren* insändes till Litteraturvetenskapliga institutionen, Box 632, 751 26 Uppsala, samt även digitalt i ordbehandlingsprogrammet Word till Otto.Fischer@littvet.uu.se. Sista inlämningsdatum för uppsatser till nästa årgång av *Samlaren* är 1 juni 2009 och för recensioner 1 september 2009.

Uppsatsförfattarna erhåller särtryck i pappersform samt ett digitalt underlag för särtryck. Det består av uppsatsen i form av en pdf-fil.

Abstracts har språkgranskats av Magnus Ullén.

Svenska Litteratursällskapet tackar de personer som under det senaste året ställt sig till förfogande som bedömare av inkomna manuskript.

Svenska Litteratursällskapet Pg: 5367–8.

Svenska Litteratursällskapets hemsida kan nås via adressen www.littvet.uu.se.

ISBN 978-91-87666-26-1

ISSN 0348-6133

Printed in Sweden by

Elanders Gotab, Stockholm 2009

Klassiskt och modernt

Hermeneutik, filologi och Altertumswissenschaft

omkring år 1800

AV PAULA HENRIKSON

Hermeneutiken blev under 1900-talet en central vetenskapsgren för en stor del av det humanistiska fältet. Tänkare som Wilhelm Dilthey, Martin Heidegger, Hans-Georg Gadamer och Peter Szondi utvecklade med växlande anspråk och inriktning den traditionella hermeneutikens ansats till vetenskaplig strukturering av förståelsens fenomen – inte bara textlig förståelse, utan förståelsen som mänsklig grundval över huvud taget.

I och med denna upptagenhet av hermeneutikens användbarhet i modern vetenskapsteori ville flera av 1900-talets teoretiker också göra upp med hermeneutikens äldre historia. Ambitionen var att avskilja sig från en tradition som i hermeneutiken bara hade sett en uppsättning regler att hålla sig till, och som samtidigt hade missförstått dess generella betydelse för allt mänskligt varande. Hermeneutikens specifika funktioner inom filologin, teologin respektive juridiken ersattes av en hermeneutisk teori med anspråk på generell giltighet. Det var därför också naturligt att den tänkare man ansåg det värt att gripa tillbaka på var Friedrich Schleiermacher, som i sina senare skrifter hade haft ambitionen att generalisera hermeneutiken till en allmän konstlära. Den filologiska hermeneutiken, däremot, ansågs hopplöst upptagen av sitt objekt, det vill säga texten.

För den filologiska vetenskapen, som är föremålet för denna uppsats, innebar detta samtidigt att de hermeneutiska frågeställningarna avskildes från vad som kom att anses som textkritikens viktigaste ärende, nämligen fastställandet av en korrekt text. De operationer som skulle leda till denna korrekta text hade ingenting med (subjektiv) tolkning att göra, menade man – de var tvärtom positivt verifierbara i modern vetenskaplig anda.¹ Filologin, som tidigare hade betraktats som en enhet av kritik, grammatik och hermeneutik, kom därigenom att få en allt tydligare betoning på det språkligt partikulära, samtidigt som den avgränsades från allt som hade med förståelse och estetik att göra. Det var inom ramen för en sådan syn på filologins uppgift som den modernspråkliga filologin, ibland kallad nyfilologin, etablerades under 1900-talet.²

Denna utveckling mot en smal modernspråklig filologi som hade kapat banden till

hermeneutik och estetik innebar på sikt filologins marginalisering inom den framväxande litteraturhistoriska och litteraturvetenskapliga disciplinen.³ Denna marginalisering bröts först under 1900-talets sista decennier, genom en textkritisk forskning som på nytt såg till textkritikens relevans för ett brett litteraturvetenskapligt och literatursociologiskt fält. Man kan exemplifiera med en inflytelserik forskare som Jerome J. McGann, som har framhållit hur textkritiken har sin självklara hemorts rätt inom ramen för en tolkande litteraturvetenskap – och att förlusten av textkritikens eller filologins redskap i själva verket hade inneburit en svår och skadlig förlust för litteraturvetenskapen.⁴

McGann pekar samtidigt ut den klassiska filologins betydelse för utvecklingen av en modernspråklig filologi. Denna betydelse är komplex. McGann konstaterar att den nyspråkliga filologin tog över metoder och strategier från den klassiska filologin i ett skede när den klassiska filologin hade blivit specialiserad, rentav teknokratisk, och när den alltså redan hade avskilt sig från den hermeneutiska helhetssynen. Som en bakgrund för sitt projekt att återinföra ett textkritiskt medvetande i litteraturvetenskapen – och, omvänt, ett hermeneutiskt medvetande i textkritiken – vill McGann därför påminna om det skede i den filologiska vetenskapshistorien då filologi och hermeneutik tvärtom bildade en naturlig enhet, nämligen inom ramen för den antikvetenskapliga disciplin som kallades *Altertumswissenschaft*.⁵

I denna artikel vill jag närmare undersöka just detta skede, då man å ena sidan inom den klassiska filologin utvecklade en långtgående teori om samhörigheten mellan filologi och hermeneutik – och å andra sidan inom en framväxande modernspråklig filologi lade grunden för ett vetenskapligt studium av den modernspråkliga litteraturen. Det som intresserar mig är den klassiska filologins hermeneutiska tradition och dess betydelse för den nyspråkliga filologin i dess tidigaste utvecklingsskede. Mitt primära syfte är historiskt: att visa hur föreställningen om en nationell klassicitet teoretiserades med den klassiska filologin som fond.⁶ Ett bakomliggande syfte är samtidigt att genom detta historiska perspektiv underbygga de senaste decenniernas kritik av å ena sidan en textkritik som gjort sig renons på hermeneutiska metoder, å andra sidan en litteraturvetenskap som avskilt sig från den materiella och mediala medvetenhet som har förvaltats av textkritiken.

I uppsatsens tidigare del kommer jag att diskutera den nya antikvetenskapens utveckling, sådan den formulerades hos dess portalfigurer Friedrich August Wolf och Friedrich Ast, och kommer också att beröra Friedrich Schlegels idéer om en filologins filosofi. Därigenom vill jag teckna de historiska konturerna av en hermeneutik som var helt integrerad i, och rentav fundamental för, filologin. I uppsatsens senare del ska jag göra en utblick mot den svenska situationen decennierna omkring år 1800, där föreställningen om en nationell klassicitet och inrättandet av nationella professurer i vit-

terhet och estetik tilldrar sig uppmärksamhet. De två delarna ska illustrera klassikerbegreppets förflyttning och utvidgning, från den klassiska filologin med sitt centrala säte i Tyskland, till den modernspråkliga filologin, där Sverige tjänar som ett exempel på hur en modernspråklig filologi och estetik etableras. Två frågor kommer att stå i centrum för mitt intresse: (1) föreställningen om betydelsen av historiskt avstånd samt (2) uppfattningen om den antika perioden som någonting unikt, oöverträffat och för alla tider normerande. Jag vill visa hur den förändrade synen i dessa båda frågor banade väg för utvecklingen av en nyspråklig filologi, och hur integrationen av filologi och hermeneutik var fundamental i denna utveckling.

Hermeneutik och filologi – de allmänna ramarna

När Wilhelm Dilthey på randen till det tjugonde århundradet beskrev hermeneutikens historia, tecknade han dess utveckling i en serie etapper. Hermeneutiken utgjordes från sin antika begynnelse av en samling regler för utläggningen av enskilda textställen, utvecklades sedan till en lära om uttolkningen av centrala skrifter, för att slutligen axla rollen som en allmän hermeneutik, en filosofisk lära om förståelsens fenomen över huvud taget.⁷

Diltheys beskrivning av hermeneutikens segertåg har blivit en omdiskuterad utgångspunkt för många senare hermeneutikhistorier.⁸ Först genom att lösgöra sig från sitt filologiska arv kunde hermeneutiken erövra en ställning som generell vetenskapsteori. Denna hermeneutikens självständiggörelse ägde huvudsakligen rum under 1800-talet – från och med romantiken – och förde till stora landvinningar på området. Inte minst innebar den att hermeneutikens existentiella relevans beaktades på ett historiskt sett revolutionerande vis, till exempel genom Heideggers filosofi.

Också Peter Szondi tog utgångspunkt i Diltheys beskrivning när han drog upp linjerna för sin grundläggande utredning av den litterära hermeneutikens villkor, *Einführung in die literarische Hermeneutik* (1975). Gentemot Dilthey framhåller han, att utvecklingen från en materiellt till en filosofiskt baserad hermeneutik – från regelsamling till vetenskapsteori – inte innebär att den moderna hermeneutiken kan komma undan att på nytt formulera de konkreta regler som styr förståelsens fenomen. Samtidigt gör han klart att det inte längre finns någon möjlighet att återvända till den för filosofiska hermeneutiken, som har förlorat sin giltighet för en modern litterär, filosofiskt grundad hermeneutik.

Den hermeneutiska tradition som Szondi betraktar som överspelad kallar han *den filologiska hermeneutiken*. Denna lider enligt Szondi av en brist på insikt i sin egen historicitet, som först den filosofiska hermeneutiken överskrider. Tron på uttolkarens möjlighet att upphäva sin egen historiska position för att försätta sig i en annan gör filo-

login oförmögen att konfrontera hermeneutikens verkliga problem, anser Szondi. Först den filosofiska hermeneutiken kan göra reda för frågor som rör förståelsens historicitet, betydelsen av uttolkarens historiska position, betydelsen av historiskt avstånd och verkningshistoriens funktion. På de områden som rör det historiska avståndets innebörder måste enligt Szondi den filologiska hermeneutiken komma till korta.⁹

Samtidigt har det dock framhållits hur hermeneutikens starka ställning i modern vetenskapsteori har vunnits på bekostnad av dess funktionssammanhang.¹⁰ Hermeneutiken har isolerats från sin kontext och teoretiserats som en fristående entitet. Hermeneutikens plats i helheten har på så vis gått förlorad – den helhet som en gång utgjordes inte bara av den oupplösliga enhet av kritik, grammatik och hermeneutik som 1800-talets klassiska filologer postulerade, utan också av de teologiska och juridiska vetenskaper i vilka hermeneutiken varit central. Resultatet har för litteraturvetenskapens del blivit ett allt större avstånd mellan en uttolkande vetenskap och den textnära filologin.

Den modernspråkliga textkritiken, å sin sida, har en kort historia. Som en självständig vetenskapsgren med utvecklad metodologi uppstod den under 1800-talet, och antog inte förrän vid sekelskiftet 1900 en form som vi kan känna igen idag. Dess relation till den klassiska filologin, vars rötter går tillbaka till senantikens Alexandria och Pergamon, har i sin tur ofta betraktats som ett problem. Den moderna filologins nya skott på vetenskapsträdet har beskrivits som alltför beroende av sin välutvecklade moder-gren, så beroende att den först sent förmått inse sin särart och utveckla redskap som svarar mot denna särart.¹¹

Den moderna antikvetenskapen, *Altertumswissenschaft*, var tidig i sin metodutveckling och kan rent av hävdas vara den första kulturvetenskapen av modernt snitt.¹² Dess portalfigur Friedrich August Wolf (1759–1824) grundade år 1786 det filologiska seminariet vid universitetet i Halle, som brukar räknas som startpunkten för ämnets etablering. Parallellt med Wolf verkade Friedrich Ast (1778–1841) vid universitetet i Landshut, där han mellan åren 1805 och 1826 var professor i klassisk filologi. Wolf studerade i Göttingen vid Christian Gottlob Heynes (1729–1812) berömda seminarium, medan Ast studerade i Jena, där han stod nära romantiker som Fichte, Schelling och Friedrich Schlegel. Ast publicerade de båda arbetena *Grundriss der Philologie* och *Grundlinien der Grammatik, Hermeneutik und Kritik* (bägg 1808); Wolf *Darstellung der Alterthums-Wissenschaft* (1807) och – postumt – *Vorlesung über die Encyclopädie der Alterthums-wissenschaft* (1831).

Antikvetenskapen och historiemedvetandets framväxt

Vilka direkta eller indirekta förbindelser som föreligger mellan Wolfs och Asts bidrag till antikännets utveckling är fortfarande oklart.¹³ Klart är emellertid att bägge stod för en ny helhetssyn på disciplinen och ett uppbrott från en äldre tids vetenskapsideal, som enligt kritikerna hade bestått i ett hopande av kunskaper utan system, omfattande men partikulärt inriktad detaljkritik och utläggning av enskilda textställen. Genom att föra samman det spridda antikvetandet i en enda, mångvetenskaplig och systematisk antikvetenskap ville man framför allt uppnå en historisk contextualisering som gjorde det möjligt att aktivt konfrontera och tolka de studerade verken. Redan för Heyne hade tolkningen och det estetiska konstverket trätt in i vetenskapens centrum, medan det blotta samlandet av positiva fakta trätt tillbaka. Behovet blev därför akut av en reflekterad hermeneutik, som inte bara förklarade enskilda dunkla textställen, utan kunde bana väg för en helhetsförståelse av de antika verken. Heyne skriver:

Den första regeln för en antikstudiets hermeneutik borde väl vara denna: varje forntida konstverk måste betraktas och bedömas med de begrepp och i den anda, med vilka begrepp och i vilken anda den forntida konstnären förfärdigade det.¹⁴

Med tesen att ett konstverk måste studeras i sin egen kontext introducerade Heyne det historiemedvetande som skulle bli centralt i den nya antikvetenskapen, delvis under intryck från Herder. Herders föreställning om folkets ande, *Volksgeist*, innebar en relativisering av de mänskliga uttrycksformerna, som också skulle bli central i historismens utveckling. Språket fungerar som uttrycket för ett folks karaktär, och i och med sitt språk är människan därför ett historiskt väsen som inte kan förstås utanför sina historiskt givna betingelser. Att förstå ett folks kultur innebär därför att studera folkspråket i dess historiska utveckling.

Den helhetssyn som Heynes grundtes innebär kommer till uttryck hos antikvetenskapens grundare. Friedrich Ast tillkännager i förordet till sina *Grundlinien der Grammatik, Hermeneutik und Kritik* (1808) att den gode filologen måste vara allsidig:

Han ska inte vara blott *språkmästare* eller *antikvar*, utan också *filosof* och *estetiker*; han ska ju inte bara kunna sönderdela de honom givna bokstäverna i deras beståndsdelar, utan också undersöka den ande som bildade bokstäverna, för att utröna bokstävernas högre betydelse.¹⁵

En vetenskaplig filologi söker *anden* eller *idén* i sitt studerade objekt och begränsar sig inte till tekniska hantverksfärdigheter. Att Ast markerar detta så eftertryckligt beror på hans farhåga att filologin åter ska förfalla till andefattig grammatik och ingenting mer, eller till blotta samlandet av isolerade kunskaper utan sammanhang. Den en-

het av grammatik, hermeneutik och kritik som han i stället anbefaller genomsyras på varje plan av en strävan efter filosofisk syntes. Det grammatiska studiet är nödvändigt för att erövra helheten, men får inte bedrivas så att denna helhet, anden, någonsin försvinner ur blickfånget.

Förståelsen av forntidens litterära verk är i Asts teori trefaldig. De två första typerna av förståelse är å ena sidan den historiska förståelsen, som är diakron och rör innehållet, och å andra sidan den grammatiska, som är strukturell och synkron, och rör formen. ”Den historiska förståelsen studerar *vad* anden har format, den grammatiska *hur* den har format det”, skriver Ast.¹⁶ Det tredje slaget av förståelse kallar Ast den andliga, ”geistige”, och den förbinder de bägge första i en högre förståelse, ”för tillbaka *vad* och *hur*, innehållet och formen, på deras ursprungliga, endräktiga liv i anden”.¹⁷ Det har framhållits hur Asts beskrivning av den historiska såväl som den grammatiska förståelsen går tillbaka på äldre föregångare;¹⁸ Asts eget bidrag är emfasen på hur dessa väsensskilda sätt att förstå måste föras samman i en högre syntes. Beskrivningen ligger också bakom Asts föreställning om den hermeneutiska cirkeln:

Grundregeln för all förståelse och insikt är att ur det enskilda nå helhetens ande, och med hjälp av helheten begripa det enskilda; det förra är förståelsens analytiska, det senare dess syntetiska metod. Bägge förutsätter dock varandra på så sätt, att helheten inte kan tänkas utan det enskilda som dess del, och det enskilda inte utan helheten, som den sfär det lever i. Ingendera föregår alltså den andra, eftersom båda växelvis betingar varandra och tillsammans utgör Ett harmoniskt liv.¹⁹

Det brukar ifrågasättas om Asts beskrivning av förståelsens cirkulära struktur verkligen är så banbrytande som den möjligen kan framstå – han beskrivs i regel som en eklektiker som dels står i beroende av sin vän Friedrich Schlegel, dels är alltför upptagen av den filosofiska syntesen för att äga blick för tolkningens utgångspunkt i det konkreta materialet.²⁰ Den emfatiska strävan efter syntes som kännetecknar Asts filologi går hur som helst igenom de flesta av den romantiska filologins teoretiska ansatser. Som vi har sett kan den samtidigt föras tillbaka till Heynes krav på en historisering av den dittills osystematiska och partikulärt inriktade antikvetenskapen.

Antikens normativitet som grund för antikvetenskapen

Den hermeneutik som utvecklades inom ramen för den klassiska filologin står alltså med ena benet i en nyvaknad historisk relativism. Med det andra står den däremot fast förankrad i en syn på den antika epoken som någonting unikt, oöverträffat och för alla tider normerande. Bland alla folk uppnådde bara grekerna och romarna enligt Wolf den ”*högre andliga kultur*” som är antikforskningens ämne, en kultur som innefattar

såväl ett ordnat samhälle som en upphöjd litteratur.²¹ För Heyne hade de förebildliga konstverken och deras tolkning stått i centrum; Wolf generaliserar detta och överför de enskilda verkens normativitet på hela epoken. Den antika kulturen *i dess helhet* blir för Wolf antikvetenskapens undersökningsobjekt, eftersom den förblir en tidlös förebild för alla samhällen i alla tider.²²

Det begynnande 1800-talets antikvetenskap konstitueras på så vis av en motsättning mellan normativitet och historism. Att synen på antikvetenskapens objekt som någonting unikt och överlägset med tiden skulle komma att bli en väsentlig belastning för ämnet har Jesper Svenbro vittnat om;²³ här vill jag framför allt peka på den motsägelse som byggdes in i ämnet. Den hermeneutiska grundtesen att betrakta allt som en produkt av sitt historiska sammanhang kolliderade helt enkelt med föreställningen om antikens värden som tidlöst giltiga. Klassicismen, som den hade utvecklats framför allt i Frankrike från och med 1600-talet, bestod till hög grad i en teori om oföränderliga (skönhets-)värden och mönster, tidlöst tillgängliga och förebildliga. Nyhumanismen, som formade antikvetenskapens idébakgrund, gjorde denna tes än mer radikal: inte bara konsten borde utformas enligt antikt föredöme, utan hela den mänskliga kulturen borde utvecklas med antiken som förebild. Föreställningen var vida spridd – vi kan tänka på Winckelmann, Herder, Goethe och Wilhelm von Humboldt, som gav föreställningen en pregnant formulering: ”Grekerna är inte bara ett folk det är historiskt nyttigt för oss att känna till, utan ett ideal”.²⁴

Tanken att antikstudiet skulle medverka till individens och folkets moraliska bildning hade funktionen att legitimera en vetenskap som i stor utsträckning hade förlorat sin traditionella roll som hjälpvetenskap. I takt med att övriga vetenskaper blev alltmer självständiga i förhållande till det antika arvet, och i takt med att pedagogerna började ifrågasätta värdet av att studera döda språk, tilltog behovet av en ny legitimeringsgrund för antikforskningen. I den situationen framstod bildningsargumentet som gudasänt.²⁵ Hos Wolf kontrasteras en mörk och fördärvad samtid mot ett ljus och högtstående förgånget, samtidigt som begreppet ”Alterthum” inskränks till ”de bägge folk som förfinats genom andlig kultur, lärdom och konst”, det vill säga Rom och Grekland.²⁶ Högst bland dessa står grekerna: ”I detta och andra avseenden är ingen nation så viktig, ja, man må säga: helig, för den som utforskar mänsklighetens historia, som den grekiska”.²⁷

Asts motivering av grekernas och romarnas särställning har ett besläktat men aningen mer sofistikerat fundament. Den bärs fram av en Schellinginfluerad historiefilosofi, som konstruerar världshistorien i tesens, antitesens och syntesens form. I den antika världen hade bildningens form och regler övertag över bildningens väsen och innehåll; i den moderna är förhållandet det motsatta. För att uppnå den eftersträlvade syntesen av form och innehåll måste de moderna därför vända åter till de gamle, inte med syfte

att överge sin egen position till förmån för antikens, utan för att överskrida bägge i en högre enhet.²⁸ Resultatet blir en högre värdering av samtiden än Wolfs teori innebar, och samtidigt en större tendens till historisering. För Ast betecknar egentligen inte antiken mänsklighetens krön eller moderniteten ett tilltagande förfall; tvärtom är antiken förebildlig bara som komplement eller korrektiv till moderniteten. Asts teori om antiken inbegriper därför samtidigt en (om än rudimentär) teori om det moderna.

Klassiskt och modernt: Friedrich Schlegels "Zur Philologie"

En historisering av det slag som Ast antyder harmonierar också bättre med den hermeneutiska grundtes som motiverade antikännets mångdisciplinära karaktär: att förstå allt utifrån dess historiska egenart. Den mest eftertryckliga historiserande ansatsen möter oss emellertid från ett annat håll, nämligen i Friedrich Schlegels anteckningar till en filologisk teori. Dessa kom att stanna vid ett utkast och gavs ut först på 1900-talet under titeln "Philosophie der Philologie", i den senaste utgåvan "Zur Philologie". Schlegel (1772–1829) började sin bana som klassisk filolog vid Heynes seminarium, men kom steg för steg att ta allt starkare parti för det moderna. Ast och Schlegel hade umgåtts nära i Jena 1799–1801, och det har framhållits att Schlegels filologiska anteckningar, som har daterats till 1797, kom att få stor betydelse för Ast.²⁹

Den allra första anteckningen i de bevarade koncepten går rakt på historiseringens problematik: "Skillnaden mellan klassiskt och progressivt är av *historiskt* ursprung. Därför saknas den hos de flesta filologer."³⁰ Begreppet *progressivt* står hos Schlegel parallellt med *romantiskt*, *intressant* eller *modernt*, och betecknar något förenklat den moderna epoken och dess litteratur, i motsats till den antika. Den emfatiska åtskillnaden mellan antik och modern litteratur tillhörde det romantiska allmängodset, liksom föreställningen att det moderna är underställt andra villkor än det antika.³¹ Åtskillnaden är emellertid inte absolut – tvärtom anvisar Schlegel i uppsatsen *Über das Studium der Griechischen Poesie* (1795–1796) ett slags antikimitation som den enda vägen för den moderna litteraturen att höja sig ur sin (tillfälliga) förnedring, dock en imitation inte av det yttre manéret utan av den inre anden i den grekiska litteraturen.³² Även efter det att Schlegel hade övergivit sin exklusivt nyklassicistiska hållning beskrev han den klassiska litteraturen som en värdig förebild. Därför kunde han också i *Geschichte der alten und neuen Literatur* (1815) hävda att det romantiska egentligen inte strider mot det sant antika – "Det romantiska står inte i motsättning till det gamla och antika, bara till det hos oss falskt framställda antikiska, till allt som utan inre kärlek bara efterapar de gamles form".³³

I försök att begreppsligt bestämma romantiken anför ofta motsatsställningen till det klassiska och klassicerande arvet som ett viktigt, kanske till och med det viktigaste,

särmärket.³⁴ Sant är också att romantikerna med sin eftertryckliga historisering och sitt intresse för modernitetens innebörder överger den klassicistiska uppfattningen om de antika mönstren som i enkel mening förebildliga. En sådan teckning riskerar dock att skymma den genomgripande betydelse den klassiska traditionen hade för romantikerna i praktisk såväl som ideologisk mening.³⁵ Med den starka betoning på historiskt avstånd som utvecklades inom ramen för den klassiska filologin uppstod också litteraturen som historia, präglad av diakronisk utveckling i stället för av oföränderliga värden och förebilder. Samtidigt som det blev möjligt att betrakta antiken som någonting fundamentalt främmande och annorlunda, blev det också möjligt att betrakta sig själv som produkten av en historisk kontext. På så sätt uppstod ett historiemedvetande i modern mening, och därmed också en modern relativism.

Schlegels filologiska anteckningar utgår alltså från kravet på en historisering av den filologiska vetenskapen. ”Långt mer måste det insisteras på den *historism*, som är nödvändig för filologin. På *ande*, gentemot bokstaven.”³⁶ ”Allt måste underordnas historien”, fortsätter Schlegel.³⁷ Denna emfas på historien förbinder han uttryckligen med nyklassicismens och nyhumanismens landvinningar. I synnerhet Winckelmann kallar han sin ”mästare”, skriver om ”Winckelmanns historism” och hävdar att denne hade ”insett den omätliga skillnaden, antikens helt egna karaktär”.³⁸ Wolf, som vid det laget bara hade publicerat sina *Prolegomena* i den homeriska frågan, ställer han sig mer avvaktande till: ”Wolf börjar historisera en smula, men inte på långa vägar tillräckligt.”³⁹

De brister han ser i den dittillsvarande filologin betraktar han alltså som utslag av en otillräcklig historisering, vilket för Schlegel är likvärdigt med en bristande insikt i den närvarande tidens villkor och behov. ”Många filologer tycks ha en så att säga *halv* känsla för konsten. För det moderna är de avtrubbade och likgiltiga, och därför känner de inte heller det antika på rätt sätt, för vilket man ändå inte kan fränkänna dem allt sinne”, skriver han. På så vis förknippar han på ett karakteristiskt sätt kännedomen om det närvarande med kännedomen om det förflutna.⁴⁰ Bara den som helt och fullt lever i sin egen tid äger förmågan att helt och fullt förstå forntiden – det är en schlegelsk insikt i betydelsen av den egna historiska positionen som inte är utan släktskap med Gadamer's begrepp om förståelsehorisonter.

Schlegel menar visserligen att bara klassiska verk är värda filologisk uppmärksamhet – ”Bara KLASSISKA verk bör kritiseras och filologiseras”⁴¹ – men med denna emfas på den moderna tidens villkor sätts begreppet ”klassiskt” i gungning. Det klassiska fungerar i Schlegels anteckningar inte längre bara som en epokal beteckning med normativa anspråk, som hos Wolf och Ast. I stället blir det ett eftersträvansvärt värde hos all kultur – ”Det klassiska genomsyrar alla förmågor, beståndsdelar och sidor av den mänskliga anden.”⁴² ”Klassiskt” är i Schlegels förståelse det verk som är uttryck för sin

tid, men som samtidigt sträcker sig utöver denna tid och besitter en obegränsad tolkbarhet för alla tider.⁴³ Filologin diskuteras därför återkommande hos Schlegel i termer av en sorts översättning: dess uppgift är att medla mellan antikt och modernt till gagn för det moderna.

För en teori om den nyspråkliga filologin är detta ett avgörande steg. Det klassiska värde som alltid hade tillskrivits de antika verken blev nu en möjlighet också för de moderna, och filologin blev samtidigt en verksamhet som inte primärt definieras av sitt objekt. I stället definieras den av sin metod, som är teoretiskt giltig för allt skriftligt material. Konsekvensen av Schlegels teori får en explicit formulering hos den store klassiske filologen August Boeckh (1785–1867), i de föreläsningar som utgavs postumt 1877:

Ty står det inte empiriskt klart, att var och en som ägnar sig åt t.ex. italiensk eller engelsk litteratur, eller åt något annat folks litteratur och språk, för att nu bara tala om språk och litteratur, har en filologisk ambition? Vad filologerna gör med antiken, det gör alla dessa med det moderna, t.ex. *Dante*, *Shakespeare* eller ett medeltida stoff. Eftersom all kritik och utläggning faktiskt är filologisk, och eftersom filologens egentliga göromål, som senare ska visa sig, helt består i detta, så kan filologin inte inskränkas till forntidsstudiet, eftersom dessa funktioner också angår allt modernt.⁴⁴

Samtidigt som detta steg, förbådat redan hos Schlegel, signalerade existensen av ett nytt vetenskapsfält, det vill säga den modernspråkliga filologin, innebar det också att den filologiska metoden generaliserades till en allmän textvetenskap. I Boeckhs program är hermeneutiken fortfarande integrerad i filologin. Samtidigt kan man notera att den filologi han beskriver primärt tar sin utgångspunkt i texten som medium (snarare än t.ex. verkets normativitet): den består i undersökningen av texters tillkomst, transmission och förståelse, i bredast möjliga mening.

En nationell klassicitet? Klassikerbegreppet i Sverige

Som Bo Lindberg har konstaterat, hade *Altertumswissenschaft* få efterföljare i Sverige – ett sent undantag var V. F. Palmblad och hans *Grekisk fornkunskap* (1843–1845).⁴⁵ I synnerhet verkar den hermeneutik som formades inom ramen för den tyska forntidsvetenskapen ha blivit utan genomslag i den svenska antikvetenskapen, som fortfarande byggde på den äldre traditionens konjekturalkritik, det vill säga en kritik som är inriktad på att rätta felaktiga läsningar i en traderad text.⁴⁶ Inspirationen från nyhumanismen fick snarare fäste på andra håll. Den omfattande reformationen av det svenska skolväsendet under första hälften av 1800-talet är ett exempel på dess konsekvenser,⁴⁷ men jag vill här peka på en annan omständighet, nämligen hur begreppet *klassiskt* vinner insteg i den svenska diskussionen och får bärighet även för svensk litteratur.

Dikotomin mellan klassiskt och modernt hörde till det romantiska allmängodset, som vi med skilda emfaser och nyanser möter hos tänkare som bröderna Schlegel, Schelling, Schiller och G. F. Creuzer, liksom i Sverige hos Atterbom, Geijer och Tegnér. Frågan om epokenas företrädare hade ju varit omstridd ända sedan *la querelle des anciens et des modernes*; nu inriktade man sig främst på att precisera de båda epokenas särart. 1808 konstaterade Lorenzo Hammarsköld att den nyare poesin till skillnad från den äldre är subjektiv, musikalisk, sentimental och ”sträfvande till sublimité”;⁴⁸ en liknande uppfattning förmedlades av ett spritt arbete som A. W. Schlegels *Vorlesungen über dramatische Kunst und Literatur* (1809), och kunde anses som den gängse. Läsåret 1817–1818 proklamerade även Samuel Grubbe från den uppsaliensiska universitetskatedern, att klassisk poesi är skulptural och kännetecknas av sin inriktning på det yttre, medan romantisk poesi är pittoresk, inriktad på det inre och präglad av ”långtansfull trånad och aning om det högre”.⁴⁹

Det avgörande steget i detta sammanhang är när begreppet klassisk började användas om den moderna nationens litteratur – eller, med andra ord, när föreställningen etablerades om en klassicitet på nationell grund. Storhetstiden för *Altertumswissenschaft* sammanföll kronologiskt med den period då ett flertal europeiska nationer också etablerade ämnen och professurer för studiet av det nationella språket och dess litteratur. Med den svenska diskussionen som exempel vill jag här undersöka hur man resonerade när den nationella litteraturen tillskrevs ett klassiskt värde och hur detta togs till intäkt för behovet av undervisning i vitterhet och/eller estetik, inriktad (också) på studiet av svensk litteratur.

1834 påbörjades utgivningen av serien *Klassiska författare i svenska witterheten* (1834–1842). Med förebilder i kontinentala klassikerserier lät Adolf Bonnier här samla författare som Stiernhielm, Lucidor, Lidner och Lenngren, som i litet format och enkelt tryck erbjöds en bred publik till det facila prenumerationspriset 12 skilling per häfte. Upplagan kom från och med det femte häftet att uppgå till hela 2500 exemplar. I det första häftet återfinns en programförklaring, där intresset för nationens litteratur försvaras. Äldre tiders författare har fått blandat mottagande i senare tider, konstaterar man, ”men detta omdöme, för att vara rättvist, bör grunda sig på ett förflyttande till det nationella förhållande och det folkslags olika seder och yttringssätt, hvaribland Författarens lefvat”. Detta Heyne-mässiga imperativ åtföljs av en hänvändelse till det nyvaknade intresset för nationens litterära historia: ”Likväl uppträcker hos hvarje vitter forskare ett begär, att lära känna, särdeles inom dess Fädernesland, den förflutna tidens författare och deras samtidas omdömesförmåga, äfven som att utröna sjelfva Fädernes-språkets stigande hyfsning.”⁵⁰

Titeln, *Klassiska författare i svenska witterheten*, befäste en språklig och tankemässig förskjutning: som ”klassiska” betraktades nu utan vidare även moderna och svenska

författare, och denna egenskap hade rentav blivit ett försäljningsargument gentemot en bred publik. Men hur hade man nått dit? Begreppet klassisk har sitt upphov hos romaren Aulus Gellius, som i *Noctes atticae* (170 e.Kr.) använde uttrycket *classicus scriptor, non proletarius* för att peka ut de skalders vars språk borde vara förebildligt för senare generationer, och vilkas skrifter därför borde användas i undervisningen.⁵¹ *Classicus* refererar hos Gellius direkt till den högsta romerska samhällsklassen – föreställningen om en litterär förebildlighet med pedagogiska konsekvenser hade alltså ytterst sin bakgrund i det romerska samhällets hierarkiska strukturer. Klassikerbegreppet europeiska historia från medeltid till modern tid är intrikat. Det utvecklades bland annat som ett stilbegrepp (*classicism*), som ett pedagogiskt verktyg och som ett verktyg med vilket man kunde urskilja och skapa litterära hierarkier.⁵² Man kan samtidigt notera att det var först under 1800-talet som behovet uppstod att tala om ”klassisk filologi” – först då blev det meningsfullt att skilja ut olika filologier med hänsyn till det eller de språk de ägnade sig åt.

Till Sverige nådde begreppen sent: *klass* är i Svenska Akademiens ordbok (SAOB) belagt från 1626, medan *klassisk* i denna överförda bemärkelse, om förebildlig litteratur, i SAOB beläggs först 1787. Sannolikt är äldre exempel inte svåra att finna; 1784 omtalar t.ex. J. F. Neikter ”författare, som på deras språk redan anses för classiska auctorer”, och avser då inte minst författare på ”de nu lefwande språken” (mer därom nedan).⁵³ Begreppet verkar redan från början ha använts i huvudsakligen två olika betydelser, en allmän med ungefärlig innebörd av ”normerande, mönstergill”, och en mer specifik, som har göra med ”den grekisk-romerska forntiden”. Av beläggen i SAOB att döma verkar dessa båda betydelsfärer ha etablerats parallellt och ytligt sett oberoende av varandra, och naturligtvis med förebild i det levande latinet. Möjligen kan man se en tendens till att *klassisk*, när det används om modernspråklig kultur och litteratur, ofta ställs i relief mot en antik klassicitet. I så fall kan det vara ett tecken på att den antika kulturen på ett oproblematiskt sätt kunde anses för klassisk, medan man för den moderna kulturens del kände ett behov av att motivera begreppets tillämplighet.

Begreppets intåg i det svenska språket har med ett brett intresse för litterär normbildning att göra, som å ena sidan medverkade till att den antika epoken i dess helhet kom att anses som ett mönsterbildande arv – som hos Wolf – och å andra sidan gjorde begreppet klassisk till ett meningsfullt omdöme även om den nationella litteraturen. Detta kan vi se hos den gustavianska diktargenerationen, som höjde sina röster för att också den svenska litteraturen, till bildandet av den goda smaken, borde betraktas som förebildlig och hållas tillgänglig i nya utgåvor. Så konstaterade Johan Henric Kellgren 1795, i en uppskattande recension av G. F. Gyllenborgs utgåva av sina egna och Gustaf Philip Creutz *Vitterhets-arbeten*: ”Länge hade man förgäfwes wäntat, at wåre Skalders af första Classen skulle, til heder för Swenska Snillet och båtнад för Witterheten,

börja samla och utgifwa deras Arbeten.”⁵⁴ Uttrycket, ”Skalder af första Classen”, med dess betoning på en särskild framstående klass av skalder, står i tydlig förbindelse med begreppets upphov hos Aulus Gellius.

Kellgrens formulering pekar också tydligt ut den pragmatiska aspekten av klassikerbegreppet, som är värd att stanna något vid. När Kellgren 1795 talar om ”Skalder af första Classen” och om Gyllenborgs utgåva som en ”classisk Bok” är det inte bara ett värdeomdöme, utan också en maning till närvarande och kommande omvärld att ta utgåvan som rättesnöre, att hämma samtidens ”wittra swärmeri” och skydda ”den goda smaken”.⁵⁵ En likartad innebörd lade nog Linköpingsbiskopen J. A. Lindblom i ordet när han 1797 uppmanade Carl Gustaf af Leopold att ge ut sina samlade arbeten: ”Huru länge skole vi vänta på dina arbeten, då de andre Classici lemnat oss sina. Jag ville se *Le Siecle de Gustave III* komplett medan jag lefver.”⁵⁶ Ett tredje exempel kan vi hämta från Nils von Rosensteins karakteristik av Anna Maria Lenngren som inte bara den största skalden bland svenska kvinnor, utan även en av Sveriges främsta författare över huvud taget, ”berättigad att kallas Classisk”. Omdömet återfinns i utgåvan av Lenngrens *Skalde-försök* (1819), där Rosenstein formar sin inledning till en skarp inlaga mot den nya skolans omåttlighet och dess rop ”på snille, natur och originalitet”. En klassisk författare ska först och främst hålla sig till de klassiska mönstren; uppfinningen är fri men utförandet regelstyrt – och till detta ideal anpassar sig Lenngren. Man bör därför ”anse samlingen af hennes Skrifter såsom ett stöd för smaken och ett efterdöme för alla dem, som vilja skrifva vers.”⁵⁷

Lanseringen av Lenngren som en klassisk författare, och över huvud taget diskussionen av klassikerbegreppet, bemöttes i en recension i *Swensk Literatur-Tidning*, sannolikt författad av Lorenzo Hammarsköld under medverkan av V. F. Palmblad. Hammarsköld beskriver utgåvan av Lenngrens arbeten som en vinst för den svenska witterheten – ”Men dermed följer icke att de [...], strängt taget, böra hedras med ärenamnet c l a s s i s k a.”⁵⁸ Via en diskussion av klassikerbegeppets antika ursprung och verksamheten bland grammatikerna i Alexandria vill han reservera begreppet klassisk för de författare som har ”framtedt och utvecklat alla resourcer inom hwarje Skaldeslag i inre rikedom”, och som samtidigt besitter språklig fulländning. *Klassisk* är inte synonymt med *ypperlig*, utan har en mycket speciell innebörd av allsidig fulländning – och sina utmärktheter till trots besatt inte Lenngren denna allsidighet: ”Såsom mönster inom vår witterhet, må i detta hänseende nämnas Kellgren, i afseende på wersens ljufhet, Bellman, i afseende på dess musikaliska rikedom, och Atterbom, i afseende på dess konstrikt och dess nästan till spansk ljudfyllighet gränsande wälklang.”⁵⁹

När klassikerbegreppet här appliceras på en basal svensk kanon förknippas det alltså inte primärt med någon estetisk förebildlighet, utan snarare med en sorts poetisk universalitet – men vi bör notera att Kellgren, Bellman och Atterbom samtidigt anför

just som ”mönster inom vår witterhet”. I sin recension av Hammarskölds utgåva av Stiernhielms *Vitterhets-Arbeten* (1818) ville P. A. Sondén däremot helt avskilja det historiska studiet av nationens litteratur från hela tanken på mönster och förebildlighet:

Man börjar ock redan temligen allmänt inse, att våra gamla Skalders skrifter verkligen äro värda en närmare undersökning: ej för att framställas såsom mönster, emedan ett ideal, endast utifrån sökt, alltid leder till förwillelse; utan derföre, att de utgöra en wigtig länk i nationens bildningshistoria, utan hwilken det ej är möjligt att känna sig sjelf och sin tid.⁶⁰

Tanken på *förebildlighet* ersätts här av idén om en nationell *bildningshistoria*. Intresset för nationens litteratur motiveras inte av dess roll som mönsterbildande ideal, utan av dess betydelse för den nationella identiteten i dess historiska utveckling. Eller, som Sondén uttrycker det åtta år senare: ”[O]m det alltid är af wigt att känna ett folks bildnings-historia, hvilket bör väl vara oss kärare och dyrbarare, ett främmande eller vårt eget?”⁶¹ Om avsikten är att förstå en närvarande samtid såsom framsprungen ur – men samtidigt obevekligt skild från – det förgångna, är det rimligt att det antika arvet underordnas det nationella. Det förra må vara mer litterärt högtstående eller betydelsefullt, men det är genom det senare som vi (primärt) kan förstå oss själva – så kunde den hållning som Sondén blir talesman för sammanfattas.

När gustavianerna myntade föreställningen om en nationell klassicitet stod den goda smakens behov av rättesnören i centrum. För Sondén är det en fråga om nationens bildningshistoria – och för P. D. A. Atterbom, som i Idunarecensionen 1820 argumenterade för att begreppet klassiskt borde utsträckas till det bästa i den nyare litteraturen, är utgångspunkten i stället den idealistiska föreställningen om konstens allmänna uppgift, att ”i skön gestalt” uttrycka ”en oändlig betydelse”:

Ett konstwerk, ett poem, som genom det snillrika i uppfinning och utarbetning tillfredsställer den na fordran, – det må föröfrigt wara af hwad art eller omfång som helst, – är i s i t slag fulländadt, eller hwad man kallar C l a s s i s k t [...]. Häraf är jemwäl klart, att begreppet c l a s s i s k h e t, riktigt genomtänkt, för ingen del kan u t e s l u t t a n d e tillhöra det förträffligaste i Grekernes och Romarnes litteratur, och att Fru Stael-Holstein, i sin genialiska bok öfwer Tyskland, mindre wälbetänkt walde epithetet c l a s s i s k t till allmän slägtbenämning för den antika witterheten i motsats till det nyare Europas, eller den af henne och hennes wänner såkallade romantiska.⁶²

När klassiciteten, ’klassiskheten’, här utsträcks bortom ”den antika witterheten” motiveras det med en universalisering av begreppet: klassiskt är helt enkelt det estetiskt fulländade (i idealistisk mening).

I sin avskedsföreläsning från professuren i grekiska 1824 konstaterade även Esaias Tegnér att den grekiska och romerska kulturens monopol på klassiciteten var förbi:

Klassiskt är ett språk icke blott genom sin egen inre utbildning, utan äfven och i synnerhet genom sin litteratur. Men en sådan litteratur hafva numera flera af de lefvande språken. Den massa af idéer, som utgjorde de gamlas bildning, har småningom öfvergått i det allmänna tänkesättet, vi lefva af de fonder, som forntiden samlat.⁶³

Enligt Atterboms och Tegnérers synsätt är klassicitet en egenskap som kulturen, och i all synnerhet litteraturen, kan förvärva så snart den har uppnått en viss nivå. Skillnader finns mellan deras synsätt; så fungerar klassikerbegreppet hos Atterbom som en normativ kvalitetsbeteckning, medan det hos Tegnér nog snarare ska beteckna komplexiteten i ett omfattande, ackumulerat vetande.⁶⁴ Men det som förenar deras ansatser är att den moderna kulturen medges tillträde till regioner som tidigare varit förbehållna den antika.

Det modernspråkliga litteraturämnets etablering

De omförhandlingar av begreppet klassiskt som jag här har diskuterat – de skulle kunna mångfaldigas – äger rum parallellt med att ett nytt estetikämne, med den nationella litteraturen i fokus, etableras i Sverige. Processen är väl utforskad av bland andra Lars Gustafsson, Christina Svensson, Albert Nilsson och Nils von Hofsten.⁶⁵ Intressant i detta sammanhang är hur relationen mellan antik och modern litteratur uppfattades inom ramen för det nya ämnet, liksom hur en nationell filologi i vardande ställde sig till frågor om historisering och kontextualisering, som var centrala inom den nyaste klassiska filologin. Som Gustafsson konstaterar var frigörelsen från ”en exklusivt klassisk bildningstradition” ett allmänt mönster för det senare 1700-talets nya estetikämnen i Europa.⁶⁶ Samtidigt överfördes de egenskaper som förknippades med den antika klassiciteten på de nationella litteraturerna – man kan rentav hävda att en bestående föreställning om en förebildlig klassicitet på detta sätt var en förutsättning för att akademiseringen av den svenska witterheten skulle bli möjlig.

Redan 1770 hade rikshistoriografen Anders Schönberg konstaterat att den svenska witterheten, till skillnad från grekiskan och latinet, saknade ”någon enskildt Lärare”, och föreslagit åtgärder för att avhjälpa detta.⁶⁷ Men en akademisk företrädare fick den nyare litteraturen först när bibliotekarien J. F. Neikter 1785 utnämndes till *Litterarum Humaniorum Professor* vid Uppsala universitet. Redan tidigare hade bibliotekarierna varit ålagda att undervisa i lärdomshistoria, men med intryck från bland andra Hugh Blair ville Neikter nu justera denna instruktion. I sin skrivelse i ämnet begär han att få undervisa om ”[h]istorien af witterheten och dess grundreglor”, och i en bilaga preciserar han att detta i synnerhet avser ”sådana författare, som på deras språk redan anses för classiska auctorer”, framför allt inom ”de nu lefwande språken”. Han noterar även att professuren bör gälla ”den nyare witterheten”; denna formulering är dock försvun-

nen i det kanslerbrev som till Kungl. Maj:t hemställer om att professuren ska inrättas. Däremot har en formulering tillkommit om att dissertationer i ämnet skulle få skrivas och försvaras på svenska.⁶⁸

Neikter motiverar behovet av en professur i vitterheten med att det vore orimligt att begära av professorerna i latinsk värtalighet och poesi att de skulle vidga sitt område: ”Eloquentiæ et poeseos professoren har tilräckelig sysla med latinska språket och kan således icke befatta sig med den nyare literaturen.”⁶⁹ Att Neikters önskemål om den nya inriktningen på sin bibliotekarietjänst i allo infriades brukar tillskrivas Gustaf III:s omsorg om svenskt språk och litteratur, liksom hans vittre kansler Creutz. Möjligheten till självständig lärdomsutövning blev dock begränsad, eftersom professuren kombinerades med den tidskrävande bibliotekariesyslan. Redan den 1 januari 1787 lämnade Neikter också professuren, och efterträddes av P. F. Aurivillius, docent i grekiska och framstående bibliotekarie. Han uppfyllde sina plikter som professor men tycks inte ha varit besjälad av ämnet såsom Neikter.⁷⁰

Även vid de övriga svenska universiteten uppdrogs bibliotekarierna att under varierande benämningar undervisa i vitterheten, enligt den modell Neikter hade etablerat i Uppsala. I Lund, där bibliotekarien ansågs för gammal att föreläsa i ett nytt ämne, utnämndes 1795 Anders Lidbeck till lärare i estetik. Så småningom erhöll han också bibliotekariesyslan och kunde 1801 utnämnas till professor i samma ämne. Enligt Peter Wieselgren ska Lidbeck vid en av sina första föreläsningar ha utropat: ”Mine Herrar! den tid är förbi, då man hos oss trodde lärdomen endast ligga förvarad i döda språk och scholastiska vettenskaper, då man ansåg för en ära, att förakta sitt modersmål och för en pligt, att anse Vitterheten för ungdomsyrsel.”⁷¹ Lidbeck tar de moderna språken i allmänhet och det svenska i synnerhet i starkt försvar, och som Christina Svensson har visat var omsorgen om modersmålet den drivande faktorn bakom den nya lärtjänsten.⁷²

Lars Gustafsson har beskrivit Neikters idéer som delvis påverkade av ”tidens nyklassicism”.⁷³ Även Allan Sjöding omtalar Neikters ”nyklassicistiska inriktning”, medan Albert Nilsson, som identifierar ”nyklassiska tendenser” hos Neikter dock menar att hans åskådning framför allt är eklektisk, ”föga genomtänkt”, och i första hand består i en sönderfallande franskklassicism.⁷⁴ En tydligt nyklassisk ansats finner vi bland annat i Neikters partitagande för grekerna mot romarna. I ett av hans föreläsningsmanuskript, citerat av Nilsson, återfinns en omfattande diskussion kring orsakerna till grekernas överlägsenhet över inte bara de nyare utan också de romerska författarna – orsaker, som nutiden bör ta till efterrättelse, menar Neikter. Och här återfinns ett nyklassiskt program som också fungerar som en vägröjare för den nationella filologin: Vi borde skriva mindre latin, men förstå det bättre. Vi borde lära oss att översätta till modersmålet på ett mer naturligt och följsamt sätt. Vi borde lägga mindre kraft på det språk-

liga utanverket i fråga om de antika auktorerna, och se mer till deras inre halt. Vi borde göra oss av med överflödiga estetiska regler.⁷⁵

Tendensen hos Neikter att avvisa allmängiltiga normer har också sin bakgrund i hans ställningstagande för Montesquieus läror: olika folk måste bedömas på sina egna villkor.⁷⁶ Samtidigt är det tydligt att de tidiga svenska professurerna, i vitterhet eller estetik, i princip motiverades utifrån en normativ grundsyn – även om Anton Blanck säkert har rätt när han tillskriver Neikter en långtgående kritik av ”regeltvånget”.⁷⁷ Men som Nilsson har pekat på går Neikter bara ”halfva vägen”: reglerna bör härledas ur erfarenheten men kan inte undvaras.⁷⁸ Enligt Neiktters beskrivning av professuren i vitterhet skulle litteraturen också studeras just med sikte på ”de regler, som böra iagtagas wid et witterhets arbetes författande”. I Neiktters fall modererades denna formulering,⁷⁹ men när samma uttryck användes för att beskriva Lidbecks Lundaprofessur i estetik, hade det förklarande tillägget bortfallit.⁸⁰ På motsvarande sätt används formuleringen om de moderna språkens ”classiska auctorer” för att uppmuntra till en nationell estetisk normbildning i gustaviansk anda.

Den normativa litteratursynen var sålunda en förutsättning för att den moderna vitterheten skulle nå akademisk förankring. När innehavaren av det kombinerade professoratet/bibliotekariatet i Uppsala, P. F. Aurivillius, avled 1829, väcktes förslaget att åtskilja de bägge uppgifterna och skapa en självständig professur i ”Esthetiken samt den moderna Litteraturen med dithörande Språk”.⁸¹ Efter stort motstånd kom den sex år senare att inrättas med Atterbom, ditintills professor i filosofi, som första innehavare. Den som argumenterade häftigast i frågan var förstås Atterbom själv, i en omfattande stridsskrift från 1831 som bär titeln ”Om rätta betydelsen af hvad man kallar Ästhetik, betraktadt såsom föremål för Akademisk undervisning” (publicerad i tidskriften *Svea*). Atterboms argumentation har grundligt studerats av Lars Gustafsson, som tar fasta på den enhetstanke Atterbom förespråkar, under inflytande av framför allt Schelling. Vetenskapernas enhet framställs som universitetets bärande idé, men enheten går igen också i synen på estetikämnet, som framställs som en enhet av estetik och historia.⁸²

Atterboms resonemang uppvisar en serie förbindelser med nyhumanismen och filologins utveckling i Tyskland. Med bildningsargumentet som utgångspunkt drar han konsekvenserna av den generalisering av filologins objekt, som den tyska utvecklingen hade berett grunden för. *Bildningen* är i själva verket universitetens primära mål: ”Ty endast härigenom danas man till ett bildligt uttryck af människans rätta väsende, och detta heter med skäl att b i l d a s, – eller göras till en så beskaffad b i l d, d. v. s. ett så beskaffadt organiskt helt, att människans heliga urbild der genomskiner det minsta, liksom det största, af sin liknelse.” Estetiken är för Atterbom det främsta medlet i denna bildning – liksom antiken för nyhumanisterna hade sitt främsta värde i bildandet av

människans själsförmögenheter. Men inte bara antiken bör enligt Atterbom användas för människans bildning, utan allt skönt, eftersom det sköna upplöser motsättningen mellan sinnlighet och andlighet, eller mellan nödvändighet och frihet. Skönhetens mål är Gud, eller med Atterboms ord: ”den ästhetiska åskådningens object, det sköna i hela sin omfattning, är det gudomliga sjelft”.⁸³

I sin beskrivning av professorsbefattningen tar Atterbom fasta på uppdraget att försätta ”den antika litteraturen och konstverlden i *l e f v a n d e c o n t a c t* med den moderna”, och hävdar att ”de forn-klassiska språkens och skrifternas studium, långt ifrån att härigenom lida intrång, skulle på en slik *contact* omätligt vinna”. I sin mer detaljerade redogörelse för vad professuren kunde förväntas innebära, framhåller han också att ”det nyare Europas litteratur, eller de så kallade moderna språkens” borde inta en särskild plats, liksom ”*Svenska vitterhetens historia*, i sammanhang med *svenska språket*”. Samtidigt motsätter han sig bestämningen ”modern” i benämningen på professuren; den vore ”antingen en alltför trång inskränkning, eller ock en alltför öfverflödig utmärkning”. Ämnet var estetiken i dess bredd – att särskilt utmärka en epok framför en annan vore både otillbörligt och onödigt.⁸⁴

För Atterbom framstår alltså *språket* som det medium, varigenom människan ska bildas. Hans emfas på språket som människans främsta uttryck och bildningsmedium sammanhänger med Herders språksyn: språket är en förbindelselänk till andra tider och ett uttryck för människans andliga liv – eller som Tegnér hade uttryckt det 1827: språket ”är folkets *levande bildningshistoria*”.⁸⁵ Därför måste de moderna språken studeras med (minst) samma allvar som de klassiska. Just språket framhävs också i Atterboms retoriska final, där det svenska språket utnämns till ”den *e n d a* skatt, som vi uti närvarons lif, och ej i minnet allena, äga qvar från Sveriges fordna herrlighet”, och ”det enda själs-samband, hvarigenom vi sammanhänga med förfäder, om hvilka vi *v e t a*, att de voro bättre än vi; – men äfven med ättlingar, om hvilka vi *h o p p a s*, att de skola blifva det”.⁸⁶

Före nyhumanismen hade det normala i västerländsk antikvetenskap varit att behandla forntiden på dess eget språk, det vill säga latin. Först hos Wolf och Ast började man diskutera forntiden på modersmålet.⁸⁷ Avsikten var att forntiden, med Atterboms ord, skulle bringas i ”*l e f v a n d e c o n t a c t*” med den moderna tiden. Samma grundtanke förborgas i Friedrich Schlegels beskrivning av filologin som en form av tolkande översättning: filologins uppgift är att för den moderna tidens fromma översätta och tolka den forna världens härligheter.⁸⁸ Den historisering som ligger bakom ställningstaganden som dessa, och föreställningen att det klassiska inte är tidlöst tillgängligt utan skilt från det moderna, var det mest kännetecknande för den filologi som de moderna språken tog över från de klassiska omkring år 1800.

Avslutande perspektiv

Den breda vetenskapssyn som gjorde sig gällande inom *Altertumswissenschaft* och dess tidiga nationella avläggare skulle snart ge plats för den framväxande historismens inriktning på positivt verifierbara fakta. När den textkritiska verksamheten så småningom avgrenade sig från den modernspråkliga filologin inriktades den på att producera editioner av nationens främsta litteratur, med ledstjärnan i ett vetenskapsideal som präglats av Leopold von Rankes berömda dictum, ”wie es eigentlich gewesen”. Historisk-kritiska utgåvor, med ambitionen att redovisa materialet *som det verkligen var*, blev filologins sätt att bjuda motstånd mot den alltid hotande risken att tysta historien med sina egna högljudda åsikter om dess innebörd. Denna tradition av historisk-kritisk utgivning skulle bli en framgångssaga, framför allt under 1900-talet.⁸⁹

När man under det slutande 1900-talet började kritisera den textkritiska traditionens teoretiska anspråk var det med utgångspunkten att den textkritiska institutionen hade blivit smal, specialiserad och stelbent i förhållande till dynamiken i de litterära samhällen där texter produceras och sprids. En drivande kraft i denna kritik var Jerome J. McGann, som med *A Critique of Modern Textual Criticism* (1983) förespråkade en ”social textual criticism”, som i högre grad förmådde införliva sociologiska perspektiv i editionsvetenskapen. Att en sådan ”integrativ” syn på textkritikens uppgift – som fick snabbt genomslag och inom kort blev vedertagen – har mycket gemensamt med den antikvetenskap som Wolf och Heyne stod för antyds av McGann själv.⁹⁰ När McGann på så vis griper tillbaka på en i huvudsak överspelad filologisk tradition blir det också ett sätt att antyda hur den historisk-positivistiska eran i editionsvetenskapen kan betraktas som en lång och betydelsefull parentes. *Egentligen* – så kan man läsa McGann –, och *utanför* denna parentes, är textkritikens ansats hermeneutisk.

Den romantiska hermeneutik som formulerades inom ramen för det sena 1700-talets klassiska filologi har däremot haft få sentida förespråkare. Peter Szondi riktar hård och på många sätt välgrundad kritik mot Friedrich Asts hermeneutiska grunder, genom att anklaga Ast för att tysta det filologiska frågandet med en alltför hastig hänvisning till den på förhand givna anden, *der Geist*. Därigenom upphäver Ast också de produktiva motsättningar som bör vara utgångspunkten för en fruktbar hermeneutik, menar Szondi; en kritik som träffar romantikernas syntessträvan i stort.⁹¹

Om man vill söka någon form av aktualitet för en sentida hermeneutik hos de romantiska filologerna är det nog i andra trådar man bör nysta. Så kan romantikerna, med Friedrich Schlegel i spetsen, pekats ut som anförare för det sena 1900-talets ”linguistic turn”, föreställningen att all tanke har sin yttersta grund i språket.⁹² Med denna upptagenhet av idéns språkliga medium blir också hermeneutiken en materiellt baserad vetenskap, med utgångspunkt i de konkreta språkliga lämningarna. Denna be-

toning på den språkliga konkretionen kompletteras av den upptagenhet av det historiska avståndets innebörder som vi har mött hos företrädarna för *Altertumswissenschaft*. Szondi hävdar att hermeneutiken först genom att frigöras från sitt filologiska ursprung kunde vinna insikt i det historiska avståndets innebörder, men snarare verkar processen kunna beskrivas som en form av spjälkning, där 1900-talets hermeneutik gav sig i kast med de frågor som rörde historiskt avstånd, samtidigt som filologin begränsade sig till den språkliga konkretionen. Först nu finns tecken på att de åter ska slå följe – till gagn för bägge, får vi hoppas.

NOTER

- 1 Jfr Paula Henrikson, ”Den historisk-kritiska utgåvan från historism till hermeneutik. En granskning av tysk editionsteori”, *Läsemåder. Udgavetyper og målgrupper*, Nordisk Netværk for Editionsfilologer. Skrifter 6, red. Per Dahl, Johnny Kondrup & Karsten Kynde, København 2005, s. 51–75.
- 2 *Nyfilologi*, här i meningen av tyskans *Neuphilologie* eller engelskans *modern philology* – inte att förväxla med *new philology*, som är en inriktning, först lanserad av Stephen G. Nichols, inom medeltida och nyspråklig filologi som har betonat texternas materiella villkor. *New philology* kallas lämpligast *material philology*, eller på svenska *materiell filologi* eller *materialfilologi*. Se vidare Paula Henrikson, *Textkritisk utgivning. Råd och riktlinjer*, utg. av Svenska Vitterhetssamfundet, Stockholm 2007, s. 16 f.
- 3 Se därom Paula Henrikson, *Föreskrift och eftertanke. Att skriva riktlinjer för Svenska Vitterhetssamfundets utgivning*, utg. Svenska Vitterhetssamfundet, Stockholm 2006.
- 4 Se t.ex. Jerome J. McGann, ”The Monks and the Giants. Textual and Bibliographical Studies and the Interpretation of Literary Works”, i dens., *The Beauty of Inflections. Literary Investigations in Historical Method and Theory*, Oxford 1985, s. 69–89.
- 5 McGann 1985, s. 73–76.
- 6 *Klassicitet* används här i den betydelse som anförs som den första i SAOB: ”egenskapen att oavsett växlande smak o. moderiktningar behålla ett beständigt värde, egenskapen att vara mönstergill; (beständig) mönstergiltighet; särsk. i fråga om litteratur”. Beteckningen har också använts som ”sammanfattande benämning på den antika odlingen l. bildningen (l. studiet därav)” (bet. 2 i SAOB) och för att beteckna ”egenskap l. strävan att vara klassisk” (bet. 3 i SAOB). Bo Lindberg har därtill pekar på den specifika betydelsen av ”förmågan att skriva och tala latin” (se Bo Lindberg, *Humanism och vetenskap. Den klassiska filologien i Sverige från 1800-talets början till andra världskriget*, Lychnos-bibliotek 37, Stockholm 1987, s. 153).
- 7 Wilhelm Dilthey, ”Die Entstehung der Hermeneutik” (1900), *Gesammelte Schriften*, Band V, hrsg. Georg Misch, Leipzig & Berlin 1924, s. 317–331, här: s. 320
- 8 Gadamers diskussion av hur ”das Verstehen als solches zum Problem gemacht [wird]”

- utgår t.ex. från Diltheys övergripande teckning, men vill också justera och kritisera den (Hans-Georg Gadamer, *Wahrheit und Methode. Grundzüge einer philosophischen Hermeneutik* (1960), Tübingen 1990, s. 182). Jfr s. 181: "[D]ie *ars critica* der Philologie hatte zunächst ihre Voraussetzung in der unreflektierten Vorbildlichkeit des klassischen Altertums, dessen Überlieferung sie pflegte. Auch sie muß sich in ihrem Wesen wandeln, wenn zwischen dem Altertum und der eigenen Gegenwart kein eindeutiges Verhältnis von Vorbild und Nachfolge mehr besteht."
- 9 Peter Szondi, *Einführung in die literarische Hermeneutik*, hrsg. J. Bollack & H. Stierlin, Frankfurt am Main 1975, s. 13 f.
 - 10 Se t.ex. Karlheinz Stierle, "Altertumswissenschaftliche Hermeneutik und die Entstehung der Neuphilologie", *Philologie und Hermeneutik im 19. Jahrhundert. Zur Geschichte und Methodologie der Geisteswissenschaften*, hrsg. H. Flashar, K. Gründer & A. Horstmann, Göttingen, 1979, s. 260–288, här: s. 205.
 - 11 Jfr t.ex. Siegfried Scheibe, "Zu einigen Grundprinzipien einer historisch-kritischen Ausgabe", *Texte und Varianten. Probleme ihrer Edition und Interpretation*, hrsg. Gunter Martens & Hans Zeller, München 1971, s. 1–44, här: s. 6 f.
 - 12 Jfr t.ex. Anthony Grafton, "Polyhistor into *Philolog*: Notes on the Transformation of German Classical Scholarship, 1780–1850", *History of Universities*, Volume III, ed. C. Schmitt, Amersham 1983, s. 159–192, här: s. 161 *et passim*. Se även Detlev Kopp & Nikolaus Wegmann, "Die deutsche Philologie, die Schule und die Klassische Philologie'. Zur Karriere einer Wissenschaft um 1800", *Deutsche Vierteljahrsschrift für Literaturwissenschaft und Geistesgeschichte*, 61. Jahrgang (1987), Sonderheft, s. 123*–151*, som beskriver den klassiska filologins framgångssaga under 1800-talet.
 - 13 Jfr Helmut Flashar, "Die methodisch-hermeneutischen Ansätze von Friedrich August Wolf und Friedrich Ast – Traditionelle und neue Begründungen", *Philologie und Hermeneutik im 19. Jahrhundert. Zur Geschichte und Methodologie der Geisteswissenschaften*, hrsg. H. Flashar, K. Gründer & A. Horstmann, Göttingen 1979, s. 21–31, här: s. 21f.
 - 14 "Die erste Regel bey der Hermeneutik der Antike sollte doch wohl diese seyn: Jedes alte Kunstwerk muß mit den Begriffen und in dem Geiste betrachtet und beurtheilt werden, mit welchen Begriffen und in welchem Geiste der alte Künstler es verfertigte." Christian Gottlob Heyne, *Lobschrift auf Winkelmann*, Leipzig 1778, s. 13. Översättning här och i det följande är mina egna.
 - 15 "Er soll nicht blosser Sprachmeister oder Antiquar seyn, sondern auch Philosoph und Aesthetiker; er soll ja den ihm gegebenen Buchstaben nicht bloss in seine Bestandtheile zerlegen können, sondern auch den Geist erforschen, welcher den Buchstaben bildete, um die höhere Bedeutung des Buchstaben zu ergründen"; Friedrich Ast, *Grundlinien der Grammatik, Hermeneutik und Kritik*, Landshut 1808 [=1808 a], s. IV.
 - 16 "Das historische Verständniß erkennt, was der Geist gebildet, das grammatische, wie er es gebildet"; Ast 1808 a, s. 177.
 - 17 "führt das was und wie, den Stoff und die Form, auf ihr ursprüngliches, einträchtiges Leben im Geiste zurück"; Ast 1808 a, s. 177.
 - 18 Se Richard E. Palmer, *Hermeneutics. Interpretation Theory in Schleiermacher, Dilthey, Hei-*

- degger, and Gadamer*, Evanston 1969, s. 77; jfr Johann Hermann, "Friedrich Ast als Neu-humanist. Ein Beitrag zur Geschichte des Neuhumanismus in Bayern", *Zeitschrift für Geschichte der Erziehung und des Unterrichts*, zweiter Jahrgang (1912), s. 108–138, här: s. 128.
- 19 "Das Grundgesetz alles Verstehens und Erkennens ist, aus dem Einzelnen den Geist des Ganzen zu finden, und durch das Ganze das Einzelne zu begreifen; jenes die analytische, dieses die synthetische Methode der Erkenntniss. Beide aber sind nur mit und durch einander gesetzt, eben so, wie das Ganze nicht ohne das Einzelne, als sein Glied, und das Einzelne nicht ohne das Ganze, als die Sphäre, in der es lebt, gedacht werden kann. Keines ist also früher, als das andere, weil beide sich wechselseitig bedingen und an sich Ein harmonisches Leben sind." Ast 1808 a, s. 178 f. Jfr t.ex. Ernst Behler, "What it Means to Understand an Author Better than He Understood Himself. Idealistic Philosophy and Romantic Hermeneutics", *Literary Theory and Criticism. Festschrift presented to René Wellek in Honor of his Eightieth Birthday*, Part I: Theory, ed. J. P. Strelka, Bern, Frankfurt am Main & New York 1984, s. 83. Jfr också M. Kay Flavell, "Winckelmann and the German Enlightenment: On the Recovery and Uses of the Past", *The Modern Language Review* 74 (1979), s. 79–96, som visar hur denna grundtes vilar på Heynes uppfattning om Winckelmann som företrädare för en historistisk syn på antiken.
- 20 Se t.ex. Josef Körner, "Friedrich Schlegels 'Philosophie der Philologie'. Mit einer Einleitung herausgegeben", *Logos. Internationale Zeitschrift für Philosophie der Kultur*, Bd xvii (1928), s. 1–72, här: s. 14; Palmer 1969, s. 79 f.; Szondi 1975, s. 135–154 samt Behler 1984, s. 83.
- 21 "höherer [...] Geistescultur"; Friedrich August Wolf, *Darstellung der Alterthums-Wissenschaft*, Berlin 1807, s. 16.
- 22 Se Axel Horstmann, "Die 'Klassische Philologie' zwischen Humanismus und Historismus. Friedrich August Wolf und die Begründung der modernen Altertumswissenschaft", *Berichte zur Wissenschaftsgeschichte*, Bd I (1978), Heft 1/2, s. 51–70, här: s. 54; jfr Stierle 1979, s. 266.
- 23 Jesper Svenbro, "Grekerna utan mirakel. Om nyare fransk antikforskning", *Fenix* 1997, n:o 1, s. 98–125.
- 24 "Die Griechen sind uns nicht bloss ein nützlich historisch zu kennendes Volk, sondern ein Ideal"; Wilhelm von Humboldt, cit. fr. Horstmann 1978, s. 54.
- 25 Se därom Horstmann 1978, s. 56 f. Jfr Bo Lindberg, "Klassikerna och bildningen. Den ny-humanistiska bildningsidén och de klassiska språken", *Dannelsen Humanitas Paideia*, red. Øivind Andersen, Oslo 1999, s. 63–76.
- 26 "die beiden durch Geistescultur, Gelehrsamkeit und Kunst verfeinerten Völker"; Wolf 1807, s. 19.
- 27 "In diesen und andern Rücksichten ist dem Forscher der Geschichte der Menschheit unter allen Nationen keine so wichtig, ja man darf sagen, so heilig, als die griechische"; Wolf 1807, s. 133 ff.
- 28 "Darum übertreffen uns die Alten in der Schönheit, die als harmonische Bildung alle Elemente ihres äusseren und inneren Lebens veredelt darstellte; die Neueren haben umgekehrt vor ihnen den Vorzug einer innerlich reicheren Bildung. Und dieser Geist unse-

- rer Bildung kann sich nur dadurch vollenden, dass er die Form der harmonischen und selbstständig gebildeten Schönheit in sich aufnimmt, um das Innere zur vollendeten Darstellung und Wirklichkeit zu bringen [...]” Friedrich Ast, *Grundriss der Philologie*, Landshut, 1808 [= 1808 b], s. 7.
- 29 Se därom Herrmann 1912, s. 114; Körner 1928, s. 11 ff.; Hermann Patsch, ”Friedrich Schlegels Philosophie der Philologie und Schleiermachers frühe Entwürfe zur Hermeneutik”, *Zeitschrift für Theologie und Kirche* 63 (1966), s. 444–465, här: s. 438 f. och 462 samt Jure Zovko, *Verstehen und Nichtverstehen bei Friedrich Schlegel. Zur Entstehung und Bedeutung seiner hermeneutischen Kritik*, Stuttgart & Bad Cannstatt 1990, s. 132–139.
- 30 ”Der Unterschied des Klassischen und Progressiven ist *historischen* Ursprungs. Darum fehlt er den meisten Philologen.” Friedrich Schlegel, ”Zur Philologie” I & II (1797), *Kritische Friedrich-Schlegel-Ausgabe*, hrsg. Ernst Behler, zweite Abteilung, Bd XVI (Fragmente zur Poesie und Literatur, erster Teil), hrsg. v. Hans Eichner, München, Paderborn etc. 1981, s. 33–81, här: s. 35.
- 31 Se därom t.ex. Raimund Belgardt, ”’Romantische Poesie’ in Friedrich Schlegels Aufsatz ’Über das Studium der griechischen Poesie’” (1967), *Friedrich Schlegel und die Kunsttheorie seiner Zeit*, hrsg. Helmut Schanze, Darmstadt 1985, s. 321–341. Se även Lars Gustafsson, *Romanens väg till poesin. En linje i klassicistisk, romantisk och postromantisk roman-teori*, Acta Universitatis Upsaliensis, Historia litterarum 23, Uppsala 2002, s. 101 ff.
- 32 Friedrich Schlegel, ”Über das Studium der Griechischen Poesie” (1795–1796), *Kritische Friedrich-Schlegel-Ausgabe*, hrsg. Ernst Behler, erste Abteilung, Bd I (Studien des klassischen Altertums), hrsg. Ernst Behler, München, Paderborn etc. 1979, s. 217–367.
- 33 ”Nicht dem Alten und Antiken, sondern nur dem unter uns fälschlich wieder aufgestellten Antikischen, allem was ohne innere Liebe bloß die Form der Alten nachkünstelt, ist das Romantische entgegengesetzt”. Friedrich Schlegel, *Geschichte der alten und neuen Literatur* (1815), *Kritische Friedrich-Schlegel-Ausgabe*, hrsg. Ernst Behler, erste Abteilung, Bd VI, hrsg. Hans Eichner, München, Paderborn etc. 1961, s. 286.
- 34 Se t.ex. Fritz Strich, *Deutsche Klassik und Romantik oder Vollendung und Unendlichkeit. Ein Vergleich* (1922), Bern 1949.
- 35 I fråga om detta, se till exempel David S. Ferris, *Silent Urns. Romanticism, Hellenism, Modernity*, Stanford 2000, som ägnas åt en granskning av hur begreppet Grekland tog form under 1700- och 1800-tal och av de vidsträckta ideologiska innebörder som detta begrepp kom att implicera.
- 36 ”Weit mehr muß insistirt werden auf den *Historismus*, der zur Philol.[ogie] nothwendig. Auf *Geist*, gegen den Buchstaben.” Schlegel 1981, s. 35.
- 37 ”Alles muß der Historie untergeordnet werden.” Schlegel 1981, s. 36. Jfr s. 37: ”*Der Zweck der Philologie ist die Historie.*”
- 38 ”Winkelmanns Historismus”; ”Mein Meister”; ”Er hat den unermesslichen Unterschied eingesehn, die ganz eigne Natur des Alterthums”. Schlegel 1981, s. 35. Om Schlegels förhållande till Winckelmann, se vidare Hans Dierkes, *Literaturgeschichte als Kritik. Untersuchungen zu Theorie und Praxis von Friedrich Schlegels frühromantischer Literaturgeschichte*, diss., Tübingen 1980, s. 206–209.

- 39 "Wolf fängt ein wenig an zu historisiren. Doch lange nicht genug." Schlegel 1981, s. 37.
- 40 "So manche φλ [Philologen] scheinen gleichsam ein *halbes* Kunstgefühl [zu haben]. Für das Moderne sind sie stumpf und null, und darum kennen sie auch das Antike nicht recht, für das man ihnen doch nicht allen Sinn absprechen kann." Schlegel 1981, s. 50.
- 41 "Nur KLASSISCHE Werke sollen kritisirt und philologisirt werden." Schlegel 1981, s. 46.
- 42 "Die Klassik geht durch alle Vermögen und Bestandtheile | und Seiten des menschl.[ischen] Geistes durch." Schlegel 1981, s. 72.
- 43 Jfr Patsch 1966, s. 446; Willy Michel, *Ästhetische Hermeneutik und frühromantische Kritik. Friedrich Schlegels fragmentarische Entwürfe, Rezensionen, Charakteristiken und Kritiken (1795–1801)*, Göttingen 1982, s. 54; Robert S. Leventhal, *The Disciplines of Interpretation. Lessing, Herder, Schlegel and Hermeneutics in Germany 1750–1800*, Berlin & New York 1994, s. 290 n. 103 samt Andreas Arndt, "'Philosophie der Philologie'. Historisch-kritische Bemerkungen zur philosophischen Bestimmung von Editionen", *editio* Bd 11 (1997), s. 1–19, här: s. 12.
- 44 "Denn ist es nicht empirisch klar, dass jeder, welcher sich z. B. mit der italienischen oder englischen Literatur beschäftigt, oder mit der Literatur und Sprache irgend eines andern Volkes, um jetzt nur von Sprache und Literatur zu reden, ein philologisches Bestreben hat? Was die Philologen am Antiken thun, das thun alle diese am Modernen, z. B. an Dante, Shakespeare oder irgend einem Gegenstande aus dem Mittelalter. Da alle Kritik und Auslegung factisch philologisch ist, und in diesen das formale Thun des Philologen, wie sich späterhin zeigen wird, ganz aufgeht, so kann die Philologie nicht auf das Alterthumsstudium beschränkt sein, weil jene Funktionen auch alles Moderne berühren." August Boeckh, *Encyklopädie und Methodologie der Philologischen Wissenschaften* (postum 1877), hrsg. Ernst Bratuschek, 2. Aufl., Leipzig 1886, s. 5 f. Jfr Stierle 1979, s. 269 ff. Om germanistikens framväxt i Tyskland och dess sammanhang med den klassiska filologin, se t.ex. Klaus Weimar, *Geschichte der deutschen Literaturwissenschaft bis zum Ende des 19. Jahrhundert*, München 1989, s. 210–219.
- 45 Se Lindberg 1987, s. 127 f.
- 46 Lindberg 1987, s. 136 f.
- 47 Se t.ex. L. Niléhn, *Nyhumanism och medborgarfostran. Åsikter om läroverkets målsättning 1820–1880*, Lund 1975.
- 48 Lorenzo Hammarsköld, *Försök till en Kritik öfver Friedrich Schiller, Betraktad som Poet, Häfdlateknare och Filosof*, Stockholm 1808, s. 31.
- 49 Samuel Grubbe, *Det skönas och den sköna konstens filosofi, Filosofiska skrifter i urval*, utg. Axel Nyblæus & Reinhold Geijer, del VII, Lund 1884, s. 438.
- 50 Georg Stiernhielm, *Musa suethizantes. Thet är sång-gudinnor, nu först lärande dichta och spela på swenska, tedde i några små verk och dichter, som på andra sidjen förmäles*, Klassiska författare i svenska witterheten, Stockholm 1834, s. I resp. II. Om serien, se Karl-Otto Bonnier, *Bonniers. En bokhandlarefamilj. Anteckningar ur gamla papper och ur minnet*, del II (Adolf Bonnier och hans bröder), Stockholm 1930, s. 15–23. Man bör för övrigt notera att "Heyne-mässiga imperativ" återfinns även före Heyne. Ett mycket intressant uttalande av Carl Aurivillius återges av Gunhild Bergh i *Litterär kritik i Sverige under 1600- och*

- 1700-talen, diss., Stockholm 1916, s. 85: "De Poëta certe idoneam, ab omni quidem parte, sententiam nemo unus pronuntiabit, nisi lingvam probe calluerit, qua usus sit ille in scribendo; nisi temporum et hominum, quibus Poëta scripserit vividam sibi et ubique præsentem imaginem informaverit." En ungefärlig översättning kan lyda: "Ingen kan med säkerhet yttra en i alla avseenden passande mening om en poet, om han inte korrekt har förstått språket och hur detta är brukat i skrift, och om han inte har skapat sig en levande och överallt närvarande bild av de tider och människor, i och bland vilka poeten har skrivit." Berg framhåller också Aurivillius som en föregångare till Neikter (s. 90).
- 51 Aul.Gell. *Noct. Att. XIX*, 8, 15: "[...] id est classicus adsiduusque aliquis scriptor, non proletarius".
- 52 Några av dessa linjer kan följas i René Wellek, "The Term and Concept of Classicism in Literary History", *Aspects of the Eighteenth Century*, ed. Earl Wasserman, Baltimore 1965, s. 105–158.
- 53 J. F. Neikter, "Professor J. F. Neikter till Kanslern om biblioteket och om planen på föreläsningar i vitterhet, för hvilka han uppgör ett program, Upsala d. 26 oktober 1784.", brev återgivet i *Upsala universitets historia*, Bihang V (Handlingar 1777–1792), utg. Claes Annerstedt, Uppsala & Stockholm 1913, s. 153–157; här: s. 156.
- 54 Johan Henric Kellgren, *Stockholms Posten* 27 feb. 1795.
- 55 Johan Henric Kellgren, *Stockholms Posten* 27 feb. 1795.
- 56 Brevet finns tryckt i *Handlingar ur v. Brinkmanska arkivet på Trolle-Ljungby*, utg. Gustaf Andersson, del 2, Örebro 1865, s. 411.
- 57 Anna Maria Lenngren, *Skalde-försök*, Stockholm 1819, s. ii, v resp. xii.
- 58 Rec. av Lenngrens *Skalde-försök*, *Swensk Literatur-Tidning* 1820, 18 mars (n:o 11), sp. 161–171 & 1 april (n:o 13), sp. 193–201; här: 1 april (n:o 13), sp. 198.
- 59 *Swensk Literatur-Tidning* 1820, 1 april (n:o 13), sp. 199 resp. 200. För attributionen, se Karl Warburg, *Anna Maria Lenngren*, 2 omarb. uppl., Stockholm 1917, s. 279 ff.
- 60 P. A. Sondén, rec. av Stiernhielms *Vitterhets-Arbeten*, *Swensk Literatur-Tidning* 1818, 13 juni (n:o 24), sp. 369–374, 20 juni (n:o 25), sp. 377–398, 27 juni (n:o 26), sp. 401–411; här: 13 juni, sp. 364.
- 61 Jacob Frese, *Valda skrifter. Samlade och å nyo utgifna af P.A. Sondén*, Stockholm, 1826, opag. sida.
- 62 P. D. A. Atterbom, rec. av åttonde häftet av *Iduna* (1820), *Swensk Literatur-Tidning* 1820, sp. 820 f.
- 63 Esaias Tegnér, "Vid offentliga Föreläsningarnas slut" (1824), *Samlade skrifter*, utg. av Ewert Wrangel & Fredrik Böök, del IV, Stockholm 1924, s. 110–121, här: s. 111.
- 64 När Tegner här skriver "litteratur" avser han väl snarast betydelsen av "boklig lärdom"; jfr även Bo Bennich-Björkman, *Termen litteratur i svenskan 1750–1850*, Meddelanden utg. av Avd. för litteratursociologi vid Litteraturhistoriska institutionen i Uppsala 4, Uppsala 1970, s. 92 et passim.
- 65 Se Lars Gustafsson, *Estetik i förvandling. Estetik och litteraturhistoria i Uppsala från P. D. A. Atterbom till B. E. Malmström*, Acta Universitatis Upsaliensis. Historia litterarum 16, Uppsala 1986; Christina Svensson, *Anders Lidbeck och 1700-talets estetik*, Litteratur Tea-

- ter Film 1, Nya serien, diss., Lund 1987; Albert Nilsson, "Jakob Fredrik Neikter", *Sammlaren* 1913, s. 177–263; Nils von Hofsten, *Inbjudningsskrift till åhörande av den offentliga föreläsning med vilken professorn i litteraturhistoria med poetik Victor Swanberg tillträder sitt ämbete*, Uppsala 1947.
- 66 Gustafsson 1986, s. 25.
- 67 Så i Anders Schönberg, *Utkast, om det allmänna upfostrings-verket, öfverlemnadt til hans kongl. höghets kron-prinsens och den höglofl. kongl. upfostrings commissionens nådigste och höggunstiga pröfning*, Stockholm 1770, s. 175. Se därom Hofsten 1947, s. 7 och Svensson 1987, s. 36. Om undervisning i "klassisk litteraturhistoria", se Hofsten 1947, s. 3.
- 68 Neikter 1913, s. 156. Om kanslerbrevet, se Hofsten 1947, s. 8 ff.
- 69 Neikter 1913, s. 156. Om innebörden i Neikters begrepp "litteratur", se Bennich-Björkman 1970, s. 93 f.
- 70 Se t.ex. Hofsten 1947, s. 9 resp. 12 f.
- 71 Anders Lidbeck, *Anmärkingar angående ämnen ur psykologien, estethiken och svenska synonymiken*, efter författarens död utg. af P. Wieselgren, Lund 1830, s. XV.
- 72 Se Svensson 1987, s. 64 et passim.
- 73 Gustafsson 1986, s. 22.
- 74 Allan Sjöding, *Leopold, den gustavianske smakdomaren. Hans utveckling fram till första upplagan av Samlade skrifter (1800–1802)*, diss. Uppsala, Västerås 1931, s. 76; Nilsson 1913, s. 241.
- 75 Nilsson 1913, s. 244 ff.
- 76 Se Sten Lindroth, *Svensk lärdomshistoria. Gustavianska tiden*, Stockholm 1981, s. 248 f.
- 77 Anton Blanck, *Den nordiska renässansen i sjuttonhundratalets litteratur. En undersökning av den "götiska" poesiens allmänna och inhemska förutsättningar*, Stockholm 1911, s. 261.
- 78 Nilsson 1913, s. 219 ff.; citatet s. 219.
- 79 Neikter fortsätter: "nemligen sådane reglor, som äro grundade i människjans och ämnets natur, men icke i granskarens capricer" (Neikter 1913, s. 156).
- 80 Jfr Svensson 1987, s. 45.
- 81 *Betänkande af Comitén till öfverseende af Rikets Allmänna Undervisningsverk i underdå-nighet afgifvet den 20 December 1828*, Stockholm 1829, s. 108.
- 82 Se Gustafsson 1986, s. 15–27.
- 83 P. D. A. Atterbom, "Om rätta betydelsen af hvad man kallar Ästhetik, betraktadt såsom föremål för Akademisk undervisning" (1831), *Samlade skrifter i obunden stil*, del V (Ästhe-tiska afhandlingar), Örebro 1866, s. 197–233, här: s. 206 samt 214.
- 84 Atterbom 1866, s. 221–225. Jfr Bennich Björkman 1970, s. 95 f.
- 85 Esaias Tegnér, "I Jönköpings Skola" (1827), *Samlade skrifter*, utg. av Ewert Wrangel & Fredrik Böök, del VI, Stockholm 1923, s. 80–94; här: s. 82.
- 86 Atterbom 1866, s. 233.
- 87 Se därom Lindberg 1987, s. 125.
- 88 Se t.ex. Schlegel 1981, s. 72.
- 89 Den historisk-kritiska traditionen har jag behandlat i artikeln "Den historisk-kritiska utgå-van från historism till hermeneutik. En granskning av tysk editionsteori", 2005 (se not 1).

90 Jerome J. McGann, *A Critique of Modern Textual Criticism*, Chicago 1983, s. 117 f.

91 Szondi 1975, s. 140–145.

92 Se Andrew Bowie, ”’The Philology of Philosophy’: The Early Romantic Heritage and Contemporary Literary Theory”, *Publications of the English Goethe Society* 64 (1996), s. 116–135, här: s. 122. Jfr också Karl Stackmann, ”Die Klassische Philologie und die Anfänge der Germanistik”, *Philologie und Hermeneutik im 19. Jahrhundert. Zur Geschichte und Methodologie der Geisteswissenschaften*, hrsg. H. Flashar, K. Gründer & A. Horstmann, Göttingen 1979, s. 240–259, här: s. 254–259, som pekar ut germanistikens inslag av empirisk textvetenskap som ett arv från den klassiska filologin, men samtidigt i Friedrich Schlegels efterföljd inskräper att detaljstudiet har sin plats i en systematisk helhetssyn på ämnet.

Föreliggande uppsats har sitt ursprung i ett föredrag som hölls i samband med en forskningsvistelse vid Københavns Universitet, finansierad av Stiftelsen för internationalisering av högre utbildning och forskning i Sverige (STINT), och som en del av ph.d.-kursen *Filologi og hermeneutik: den romantiske arv* (Georg Brandes Skolen), som jag hade nöjet att tillsammans med Johnny Kondrup planera och leda. Arbetet har sedan vidareförts inom ramen för mitt projekt *Texternas slagfält*, finansierat av Vetenskapsrådet. Jag vill tacka Johnny Kondrup, Thure Stenström och Jon Viklund för konstruktiv läsning av mitt manus.

ABSTRACT

Paula Henrikson, *Klassiskt och modernt. Hermeneutik, filologi och Altertumswissenschaft omkring år 1800. (Classical and Modern. Hermeneutics, Philology and Altertumswissenschaft around 1800.)*

The term *Altertumswissenschaft* designates the attempt around 1800 to fashion a classical discipline combining the views on Antiquity as an historical epoch, on the one hand, and the conveyor of eternal aesthetic and moral values, on the other. The subject of this article is the period in history when classical philology in the shape of *Altertumswissenschaft* developed a detailed theory of the affinity between philology and hermeneutics, while at the same time a new discipline, devoted to vernacular literature and philology, arose and laid the foundations for the scholarly investigation of modern literature. The primary objective of the article is historical, namely to demonstrate in what way the idea of a national classicity was theorised against the background of classical philology. Another objective is to let this historical perspective reinforce the critique in the last three decades of, on the one hand, a textual criticism which has ridded itself of hermeneutical methods, and a literary scholarship which has become detached from the consciousness of matter and medium upheld by textual criticism, on the other.

The first part of the article treats the development of classical philology and its theory, as expressed by the leading figures Christian Gottlob Heyne, Friedrich August Wolf and Friedrich Ast. Friedrich Schlegel's ideas of a 'philosophy of philology' are also discussed. In this way

the historical shape of hermeneutics as fully integrated in, and even fundamental for, philology is outlined. The second part is an outlook on the Swedish situation during the decades around 1800, examining the notion of a national classicity and the establishment of national professorships in belles lettres and aesthetics. The two parts illustrate the transposition and expansion of the notion of classicity, from classical philology, as it mainly resided in Germany, to vernacular philology, in which the term 'classical' begins to denote a national normativity. Two issues recur in the discussion: (1) the idea of the importance of historical distance, and (2) the notion of Antiquity as unique, unsurpassed and eternally normative. The article demonstrates how the changing views on these issues paved the way for the development of modern philology and how the integration of hermeneutics and philology was fundamental in this process.